

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ, ЗАВДАННЯ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

SOCIO-ECONOMIC SITUATION, TASKS AND PRINCIPLES FOR FORMING FOOD SAFETY

Розкрито зміст поняття продовольчої безпеки. Проаналізовано основні завдання та принципи формування продовольчої безпеки. Розглянуто основні індикатори продовольчої безпеки, які в сукупності характеризують ефективність аграрної політики.
Ключові слова: продовольча безпека, вітчизняне виробництво, аграрна політика, населення, продукти харчування, ефективність, індикатори, показники, завдання, принципи продовольчої безпеки.

купності характеризують ефективність аграрної політики.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, отечественное производство, аграрная политика, население, продукты питания, эффективность, индикаторы, показатели, задачи, принципы продовольственной безопасности.

The content of the concept of "food security" is revealed. The basic tasks and principles of food security formation are analyzed. The main indicators of food security are considered, which in aggregate characterize the effectiveness of agrarian policy.

Key words: food safety, domestic production, agrarian policy, population, food, efficiency, indicators, indicators, objectives, food safety principles.

УДК 354:631.1

Пилипенко К.А.

к.е.н., доцент, доцент кафедри організації обліку та аудиту Полтавська державна аграрна академія

Раскрыто содержание понятия продовольственной безопасности. Проанализированы основные задачи и принципы формирования продовольственной безопасности. Рассмотрены основные индикаторы продовольственной безопасности, которые в сово-

Постановка проблеми. Формування продовольчої безпеки покладається саме на суб'єкти держави, які несуть безпосередню відповідальність перед населенням за його достатнє забезпечення якісними продуктами харчування. Продукти харчування є важливими та незамінними в житті людини. Сільськогосподарська продукція, що є основою харчування, виступає демографічним чинником, який є основним для забезпечення природних потреб людини у відтворенні біоенергетичного балансу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На актуальність проблеми продовольчої безпеки як пріоритету агропродовольчої політики вказують численні теоретичні дослідження й узагальнення як вітчизняних, так і зарубіжних учених, зокрема праці А.І. Алтухова, В.Я. Амбросова, Ю.Д. Білика, В.П. Галушка, О.І. Гойчука, А.В. Гордєєва, Р.М. Дацків, С.М. Кваші, О.В. Кочеткова, І.І. Лукінова, Л.О. Мармуль, Р.В. Маркова, П.Т. Саблука, В.О. Точиліна, Л.М. Худолій, Г.В. Черевка, О.М. Шпицака, В.В. Юрчишина.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення понять продовольчої безпеки як структурованої та системної категорії, що характеризує економічні відносини стосовно продовольчого споживання та якості харчування на різних рівнях людської спільноти. Продовольча безпека в широкому розумінні – це суспільне благо, а тому її забезпечення потребує детального вивчення.

Досліджено функції міжнародних організацій та спеціалізованих органів, які регулюють питання продовольчої безпеки на глобальному (світовому)

рівні. Виконання функцій здійснюється за допомогою чітко поставлених завдань та принципів формування продовольчої безпеки, це й є ціллю статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні десятиліття, незважаючи на прорив у технологіях та підвищення продуктивності виробництва продовольства, їжа – основне джерело всіх людських потреб – перебуває поза межами досяжності близько мільярда людей у всьому світі. Продовольча безпека є одним із найважливіших складників економічної безпеки. Під продовольчою безпекою слід розуміти такий стан економіки, за якого незалежно від кон'юнктури світових ринків гарантується стабільне забезпечення населення продовольством у кількості, що відповідає науково обґрунтованим параметрам (пропозиції), з одного боку, і створюються умови для підтримки споживання на рівні медичних норм (попит) – з іншого.

За словами О.І. Гойчука, продовольча безпека – це такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток. За його словами, усі потреби людини в узагальненому вигляді дослідники поділили на 13 груп, серед яких на першому місці – продукти, питна вода та безалкогольні напої, що споживаються вдома, на другому – ті самі категорії, але які споживаються в закладах ресторанного господарства, на третьому – житло [4]. Проблема продовольчої безпеки, як справедливо зазначає О.І. Гойчук, не має кон'юнктурного характеру. Вона буде існувати

доти, поки є держава, визначальним фактором сили і авторитету якої є підтримання відповідного рівня продовольчої безпеки. Підтвердженням цього є правове забезпечення та постійна увага до проблем продовольчої безпеки в країнах ЄС.

Дещо по-іншому трактують дане поняття О.В. Кочетков та Р.В. Марков, які вважають, що продовольча безпека – офіційно прийняте у міжнародній практиці поняття, що використовується для характеристики стану продовольчого ринку країни або групи країн, а також світового ринку. Експерти Продовольчої та сільськогосподарської організації об'єднаних націй (ФАО) пропонують продовольчу безпеку розглядати як забезпечення гарантованого доступу всіх жителів планети, країни, регіону до продовольства у будь-який час і обсягах, необхідних для забезпечення активного й здорового способу життя [5].

Продовольча безпека країни за визначенням ФАО – це система, що чітко функціонує для забезпечення всіх прошарків населення харчовими продуктами за прийнятими фізіологічними нормами за рахунок власного виробництва та необхідного імпорту тих продуктів харчування, для виробництва яких немає внутрішніх умов. Останнім часом посилилася роль національної продовольчої безпеки у системі світової продовольчої безпеки. Продовольчу безпеку можна розглядати як забезпечення певного рівня вітчизняного виробництва, що побудоване на засадах або повного самозабезпечення країни, або підтримки критичного мінімуму виробництва продовольства [3].

За твердженням Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН, «продовольча безпека існує в тому разі, якщо всі люди в усі часи мають фізичний та економічний доступ до достатньої кількості безпечної і поживної їжі, що відповідає їх

дієтичним та харчовим уподобанням, для забезпечення активного і здорового життя».

Відповідно до визначення продовольчої безпеки в міжнародних угодах, це «такий стан економіки, за якого всім і кожному гарантується забезпечення доступу до продуктів харчування, питної води та іншим продуктам в якості, асортименті й обсягах, достатніх для фізичного і соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я і відтворення населення країни» [2].

Головна мета досягнення продовольчої безпеки – гарантоване і стійке постачання переробних підприємств сировиною, а населення – продовольством, не схильне до впливу зовнішніх і внутрішніх несприятливих впливів. Проблеми продовольчої безпеки на глобальному (світовому) рівні вирішують міжнародні організації та спеціалізовані органи (ФАО, СОТ, Комітет із продовольчої безпеки тощо). Найважливіша їх функція – сприяння стабілізації економік держав для забезпечення необхідного рівня розвитку в людському вимірі. Виконання функцій здійснюється за допомогою чітко поставлених завдань та принципів формування продовольчої безпеки, які наведено на рис. 1.

Як видно з рис. 1, для виконання поставлених завдань формування продовольчої безпеки характерні такі принципи:

- 1) соціальності (передбачає цільову спрямованість цієї системи та кожного її складника на задоволення харчових потреб людини);
- 2) комплексності (означає одночасний вплив на всі складові системи);
- 3) системності (передбачає всебічний підхід до вирішення економічних, соціальних, екологічних та інших аспектів проблеми продовольчої безпеки);
- 4) адекватності (полягає у виборі регуляторів, що пов'язано з неоднозначністю їхньої дії на

Рис. 1. Забезпечення продовольчої безпеки

різних етапах розвитку економічної системи та в умовах зміни кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринків);

5) стійкості системи (обов'язкове дотримання вищевказаних принципів соціальності, комплексності, системності та адекватності незалежно від зміни зовнішнього середовища);

6) інформаційності (інформаційне забезпечення стану продовольчої безпеки), гарантує кожному право вільного доступу до інформації про стан довкілля, якість та безпечність харчових продуктів. Кожен має право на поширення такої інформації, вона ніким не може бути засекречена та ін.

Агропродовольча сфера являє собою один з об'єктів управління аграрною політикою, на який покладається завдання формування пропозиції на продовольство. Водночас потрібне формування попиту на нього, тому у цьому разі необхідним є системний підхід, що передбачає визначення пріоритетів за кожним напрямом аграрної політики з подальшим їх розглядом у взаємозв'язку. Заходи щодо аграрних товаровиробників та переробних підприємств доповнюються заходами щодо підприємств сфери торгівлі і населення. Продовольча безпека формується на основі холістичного підходу, який передбачає тісний взаємозв'язок між усіма складниками зазначеного процесу.

Постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. № 1379 затверджено Методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки [1]. При цьому індикаторами продовольчої безпеки визначено:

1) добову енергетичну цінність раціону людини, що визначається як сума добутків одиниці маси окремих видів продуктів, які споживаються людиною протягом доби, та їх енергетичної цінності. Граничний (пороговий) критерій установлений на рівні 2500 ккал на добу, при цьому 55,0% добового раціону повинні забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження;

2) забезпечення раціону людини основними видами продуктів, що визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою;

3) достатність запасів зерна у державних ресурсах, що визначається як співвідношення між обсягами продовольчого зерна у державному продовольчому резерві та обсягами внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 17,0%-й рівень, що відповідає 60 дням споживання;

4) економічну доступність продуктів, що визначається як частка сукупних витрат на харчування у загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств. Граничним (пороговим) критерієм для

зазначеного показника вважається його 60,0%-й рівень;

5) диференціацію вартості харчування за соціальними групами, що відстежується в динаміці та розраховується як співвідношення між вартістю харчування 20,0% домогосподарств із найбільшими доходами та вартістю харчування 20,0% домогосподарств із найменшими доходами;

6) ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, що відстежується в динаміці та визначається у натуральному виразі як добуток споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення;

7) продовольчу незалежність за окремим продуктом, що визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту в натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку. Граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 30,0%-й рівень.

Ураховуючи вищевикладене, основним критерієм ефективності аграрної політики є стан продовольчої безпеки країни, який визначається широким спектром взаємозалежних показників, що систематизуються у відповідні групи і характеризують:

I. Стан забезпечення населення якісною і безпечною продукцією (рівень захворюваності населення, пов'язаний із недостатнім чи нераціональним харчуванням; стан контролю над дотриманням якості і безпеки продовольчої продукції; розвиток інформаційної діяльності, спрямованої на поліпшення забезпеченості населення якісним і безпечним продовольством; обсяг окремих видів продовольчої продукції, що виробляється за міжнародними стандартами якості в загальному обсязі її виробництва).

II. Рівень споживання населенням продуктів харчування (фактичне споживання окремих видів харчових продуктів у розрахунку на душу населення; споживання продуктів харчування в домогосподарствах із дітьми залежно від кількості дітей у їхньому складі; споживання продуктів харчування в домогосподарствах (10,0%) та групами за рівнем сукупних витрат).

III. Економічну (вартість набору продуктів харчування відповідно до раціональних норм їхнього споживання; рівень середньомісячної номінальної і реальної заробітної плати; розподіл населення за рівнем середньодушових сукупних витрат; частка сукупних і грошових витрат на продукти харчування в загальній структурі витрат населення; індекс споживчих цін на продовольчі товари, у т. ч. в розрізі окремих видів товарів; рівень монополізації продовольчого ринку) і фізичну (структура джерел реалізації продовольчих товарів на ринку; наявність мережі роздрібно-торгівлі у розрахунку на 10 тис. осіб; чисельність торгових місць на продовольчих ринках у роз-

рахунку на 10 тис. осіб; чисельність приватних підприємців у сфері торгової діяльності на відповідній території; стан розвитку оптової торгівлі продовольчими товарами; наявність основних видів продовольчих товарів у роздрібній торговій мережі (чи на ринках) на відповідній території (міста, селища, села); асортимент продовольчих товарів у роздрібній торговій мережі на відповідній території) доступність продовольства.

IV. Стійкість продовольчого ринку (визначається рівнем роздрібних і закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію з урахуванням нормативної рентабельності її виробництва) і ступінь його незалежності (частка імпортованих товарів у загальній структурі реалізації; рівень залучення місцевих можливостей агропромислових структур щодо насичення локальних ринків продукцією власного виробництва, що вимірюється у відсотках продажу окремих видів продовольчих товарів місцевого виробництва в загальному обсязі їхньої реалізації; рівень самозабезпеченості продовольчими товарами; обсяг запасів продовольства; баланс зовнішньої торгівлі продовольчими товарами);

V. Рівень розвитку агропродовольчої сфери (частка агропродовольчої сфери у формуванні валового внутрішнього продукту; обсяги виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів; урожайність основних видів сільськогосподарських культур; продуктивність худоби і птиці; частка господарств населення у виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції; рентабельність виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів; фінансові результати діяльності сільськогосподарських і переробних підприємств; обсяги інвестицій в агропродовольчу сферу, у т. ч. іноземних; рівень державної підтримки аграрних товаровиробників).

VI. Природно-ресурсний потенціал та ефективність його використання (площа ріллі в розрахунку на одну особу; родючість землі, у т. ч. в розрізі окремих територій; частка деградованих земель

у загальній їхній структурі; рівень розораності земель та ін.).

Ураховуючи безліч завдань, що визначають проблему продовольства, а також складність їх вирішення, можна зробити висновок про те, що продовольча безпека країни забезпечується сукупністю економічних та соціальних умов, пов'язаних як із розвитком сільського господарства й усього агропромислового комплексу, так і з загальним станом національної і світової економіки.

Висновки з проведеного дослідження. Процес формування продовольчої безпеки передбачає тісний взаємозв'язок між агропромисловою, сільськогосподарською, продовольчою, зовнішньоекономічною політикою, діяльністю щодо забезпечення якості і безпеки продовольства та раціонального харчування населення. Вплив на агропродовольчу сферу, яка формує пропозицію на продовольство, доповнюється заходами стимулювання попиту на нього шляхом реалізації соціальних програм, метою яких є забезпечення достатнього рівня харчування усіх категорій населення, забезпечення ефективної зайнятості, демонополізації продовольчого ринку, здійснення цінової політики щодо обмеження рентабельності та торговельних націнок на базові продукти харчування до економічно обґрунтованого рівня.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Деякі питання продовольчої безпеки: Постанова Кабінету Міністрів України № 1379 від 5 грудня 2007 р. Офіційний вісник України. 2007. № 93. Ст. 3405.
2. Дацків Р.М. Економічна безпека у глобальному вимірі. Актуальні проблеми економіки. 2004. № 7. С. 143–153.
3. Продовольственная безопасность России / А.В. Гордеев, А.И. Алтухов, Д.П. Вермель. Аграрная наука. 1999. № 9. С. 2–4.
4. Гойчук О.І. Продовольча безпека в Україні і світі. К.: Наукметодцентр аграрної науки, 2003. 114 с.
5. Кочетков О.В., Марков Р.В. Формування системи показників продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2002. № 9. С. 142–148.